

PENCAPAIAN MASYARAKAT MELAYU SARAWAK DALAM BIDANG PENDIDIKAN SEBELUM DAN SELEPAS MERDEKA (THE ACHIEVEMENT OF SARAWAK'S MALAY COMMUNITY IN EDUCATION BEFORE AND AFTER INDEPENDENT)

Najihah Binti Abdul Mutalib*

Abstrak

Kertas ini bertujuan untuk membincangkan pencapaian masyarakat Melayu Sarawak dalam aspek pendidikan sejak sebelum merdeka sehingga negeri ini menyertai Malaysia pada 1963 dan tahun-tahun selepasnya. Negeri Sarawak mempunyai susur galur pemerintahan yang bersilih ganti bermula dengan pemerintahan Kesultanan Brunei sekitar abad ke-15 sehinggalah kedatangan Brooke pada 1939, yang memerintah Sarawak 2 tahun kemudian. Pada bulan Disember 1941, tentera Jepun telah menawan negeri ini dan akhirnya menyerah kalah pada 11 September 1945 yang menyebabkan pentadbiran negeri ini diambil alih oleh Pentadbiran Tentera British selama 7 bulan. Sebelum Sarawak menyertai Malaysia pada 16 September 1963, kerajaan Kolonial British telah memerintah negeri ini sejak Julai 1946. Dengan susur galur pemerintahan yang begitu rumit ditambah dengan penduduknya yang pelbagai etnik memungkinkan wujudnya persaingan dalam berbagai bidang termasuklah pendidikan. Sehubungan dengan itu, kertas ini cuba untuk memberi fokus kepada pencapaian pendidikan masyarakat Melayu Sarawak terutamanya selepas kemasukan negeri ini dalam Malaysia dengan membandingkan secara sepintas lalu situasinya sewaktu diperintah oleh

* Penulis bertugas sebagai Pensyarah di Jabatan Sains Sosial, Fakulti Sains Pertanian & Makanan, UPM Kampus Bintulu Sarawak.

penjajah. Perkara-perkara yang akan dimasukkan dalam perbincangan ini termasuklah perkembangan sekolah-sekolah Melayu sebelum dan selepas Merdeka, penyertaan dan pencapaian mereka dalam bidang pendidikan serta beberapa isu lain yang berkaitan dengan tajuk ini.

Abstract

This paper aims to discuss the educational achievements of the Malay Community in Sarawak since pre-independence days until Sarawak joined Malaysia in 1963, as well as progress in the years that follow. The political history of Sarawak has often seen rulership over the state change hands, beginning with the Brunei Sultanate in the 15th century until the arrival of the Brooke Dynasty in 1941, as well as the invasion of the Japanese Armed Forces in December 1941 and their surrender in September 11, 1945 that preceded the state's administration under the British Military for 7 months. Before joining Malaysia in September 16, 1963, Sarawak was since ruled by the British Colonial Government since July, 1946. This historical background, when combined with the multitudes of different ethnic tribes and races, had create a culture of competition among the peoples of Sarawak to be the best in every field, especially in the field of education. This paper shall therefore attempt to focus on and explore the educational achievements of the Malay Community in Sarawak by comparing progress in this field during this colonial days with their current achievements in more modern times. The paper will also discuss the development, contributions and achievements of Malay schools before and after independence, as well as few other issues related to this topic.

Pengenalan

Perkembangan pendidikan masyarakat Melayu Sarawak telah berlaku sejak negeri itu berada di bawah pemerintahan Kesultanan Brunei lagi iaitu sebelum kedatangan James Brooke pada tahun 1839. Walaupun pada waktu itu proses pendidikan berlaku secara tidak formal dengan kewujudan sistem pendidikan tradisional, mereka telah diajar oleh tok guru terutamanya mengenai hal-hal keagamaan, bacaan al-Quran dan jawi di masjid, surau atau rumah tok guru terbabit.

Pada fasa-fasa awal pemerintahan Regim Brooke (1841-1941), terutamanya sewaktu zaman James Brooke memerintah, beliau tidak begitu menitikberatkan soal-soal pendidikan terhadap masyarakat bumiputra Sarawak. Natiujahnya, tidak ada sebuah sekolah kerajaan pun yang diwujudkan pada waktu itu. Raja Kedua Sarawak iaitu Charles Brooke lebih menekankan tentang Dasar Pelajaran terhadap masyarakat pribumi. Walaupun beliau tidak begitu serius memberi pendidikan kepada kaum pribumi Sarawak termasuk masyarakat Melayu, tetapi beberapa buah sekolah kerajaan untuk kaum berkenaan telah dibuka. Sekolah Kerajaan yang pertama untuk masyarakat Melayu telah dibuka pada 21 Jun 1883 di Kuching dengan nama Sekolah Abang Kassim.¹ Selepas daripada itu, beberapa buah sekolah lagi telah dibuka namun jumlah kedatangan pelajar ke sekolah-sekolah berkenaan bersifat turun naik akibat daripada pelbagai faktor.

Antara faktor yang dikenalpasti ialah wujud rasa sangsi dan curiga dalam kalangan ibu bapa terhadap pendidikan sekular yang diajar di sekolah-sekolah Melayu pada waktu itu, meskipun pada masa yang sama mata pelajaran agama turut diajar di sekolah-sekolah tersebut.² Kurangnya sikap keterbukaan terhadap pendidikan ini telah menyebabkan ramai kanak-kanak Melayu keciciran dalam bidang pendidikan. Dalam pada itu, terdapat ibu bapa yang hanya menghantar anak-anak mereka ke sekolah separuh jalan sahaja (tidak menamatkan sesi pengajian sehingga darjah teratas) kerana berpendapat anak-anak mereka pasti akan kembali bekerja di kampung sebagai petani dan nelayan. Tanpa pendidikan yang tinggi pun anak-anak mereka masih boleh menjadi petani dan nelayan yang baik.³

¹ Syed Idrus Syed Ahmad & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka, 1990, hlm. 46. Lihat juga Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai: Pendidikan di Sarawak dari Zaman Pemerintahan Brooke hingga ke Pentadbiran Pejabat Penjaja 1841-1963*. Pulau Pinang: Penerbit USM, 2001, hlm. 42.

² Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka, 1990, hlm 48.

³ Ibid., hlm 57. Rujuk juga Syed Idrus Syed Ahmad & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 90.

Selain daripada itu, ketiadaan sistem daftar masuk yang sistematik, tiada sistem penilaian yang seragam menyebabkan keputusan peperiksaan murid merosot di samping kekurangan guru yang berkelayakan turut menjadi faktor penyumbang kepada kemerosotan kehadiran murid ke sekolah-sekolah Melayu. Kurangnya minat dalam kalangan anak-anak untuk belajar serta tiada minat ibu bapa untuk menghantar anak-anak mereka ke sekolah juga menjadi penyebab kepada situasi ini, ditambah pula dengan kurangnya kerjasama antara ibu bapa dan guru pada waktu itu.⁴

Ketika Sarawak berada di bawah jajahan British (1946-1963), penjajah berhasrat untuk menjadikan pendidikan sebagai alat untuk menyatukan penduduk pelbagai kaum dan merapatkan jurang pendidikan antara mereka. Namun, masih terdapat jurang pendidikan yang luas antara masyarakat pribumi dengan kaum Cina. Walaupun sambutan di kalangan kaum Melayu terhadap penubuhan sekolah rakyat pada waktu itu semakin bertambah dari tahun ke tahun, namun jumlah pelajarnya masih mempunyai perbezaan yang besar berbanding pelajar Cina.

Pertambahan pelajar Cina dalam bidang pendidikan adalah kerana sikap hormat dan minat yang tinggi terhadap pendidikan di samping azam mereka untuk menjawat jawatan yang baik dalam kerajaan. Sikap kaum Cina ini sebenarnya di bawa dari negara asal mereka kerana pada waktu itu, masyarakat Cina di Sarawak masih menunjukkan taat setia kepada negara asal mereka tanpa menghiraukan situasi atau suasana semasa yang berlaku dalam negeri. Oleh sebab itu juga, mereka dapat memberikan tumpuan yang lebih kepada pendidikan anak-anak kaum Cina. Di samping mendapat bantuan untuk mengendalikannya sekolah-sekolah, guru-guru yang mengajar juga di bawa dari tanah besar China, termasuklah kurikulum serta buku teks.⁵

⁴ Keterangan lanjut, sila rujuk Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 49-60.

⁵ Penerangan lanjut mengenai pendidikan kaum Cina, sila rujuk Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 54-73.

Sistem Pendidikan Masyarakat Melayu di Sarawak Sebelum Merdeka

Sebelum pemerintahan Regim Brooke pada 1841, telah wujud satu sistem pendidikan tidak formal atau sistem pendidikan tradisional di kalangan masyarakat Melayu Sarawak. Kewujudan sistem pendidikan tradisional ini mempunyai hubungkait yang amat rapat dengan pemerintahan Kesultanan Brunei kerana sebagaimana yang diketahui umum pada ketika itu Sarawak merupakan sebahagian daripada tanah jajahan Brunei sebelum diserahkan kepada James Brooke. Pendidikan tradisional ini lebih bercorak keagamaan yang meliputi kaedah penulisan jawi dan pembacaan al-Quran. Kelas-kelas pengajian ini dijalankan di rumah-rumah Tok Guru, surau dan masjid yang terdapat di kampung-kampung Melayu pada ketika itu.⁶

Bagi masyarakat Melayu tradisional, pengajian al-Quran merupakan pelajaran yang penting dan mesti dipelajari dan diketahui oleh setiap orang Islam. Hugh Low dalam tulisannya berkaitan pemerhatiannya terhadap sekolah-sekolah Melayu pada ketika itu telah mengakui wujudnya sekolah-sekolah (madrasah-madrasah) ini yang mengajar membaca dan menulis dalam bahasa mereka sendiri di samping pelajaran agama Islam.⁷ Pada peringkat kanak-kanak, mereka diajar cara sebutan dan bacaan al-Quran dengan betul dan lancar tanpa perlu mengetahui makna yang tersirat disebalik ayat-ayat tersebut. Berkaitan hal ini, Hugh Low membuat ulasan berikut:

The children are not supposed to understand a single word of the book, nor could their teachers translate it; and as it cannot be translated into any language and remain pure, according to the instructions of the prophet, the form of the religion and preserved by the oral precepts of the hadjis who has visited the holy city. The children in the schools are only taught to give it in reading in proper intonation, and to repeat it precepts in the

⁶ Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm 43 & 44. Lihat juga Syed Idrus Syed Ahmad & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. hlm. 29&30.

⁷ Low H., *Sarawak: Notes During A Residence In That Country With H.H. The Rajah Brooke*. Singapore: Oxford University Press, 1988, hlm. 138

*singing, chanting method supposed to be practised in the temple of Mecca. The great use of their learning to read the Koran at all is, that by using a chapter of it they pretend to be able to drive away the spirit which is supposed to possess an insane person, or one in a fit.*⁸

Namun begitu, pada peringkat yang lebih tinggi pengajiannya meliputi pengajian al-Quran dan subjek-subjek lain seperti Perundangan Islam, Usuluddin, Tafsir, Bahasa Arab dan lain-lain lagi.⁹ Pada ketika itu, hanya kanak-kanak lelaki sahaja yang diberi kebenaran untuk mengikuti pengajian agama ini berbanding kanak-kanak perempuan kerana dikhuatiri dengan kepandaian yang dimiliki akan menyebabkan gejala yang tidak sihat berlaku seperti pergaulan bebas antara lelaki perempuan dan sebagainya.

Menurut Margaret Brooke dalam bukunya "*My Life in Sarawak*", kaum wanita Melayu pada masa itu dan anak-anak mereka amat gemar mendengar cerita-cerita rakyat yang disampaikan oleh penglipur lara.¹⁰ Margaret sendiri turut serta dalam perhimpunan tersebut yang selalunya diadakan pada waktu petang di istana atau di rumah-rumah orang Melayu. Cerita-cerita rakyat ini secara tidak langsung telah membantu kaum ibu untuk mengajar anak-anak mereka tentang adat budaya Melayu, tatasusila dan adab sopan serta tatacara hidup bermasyarakat. Selain daripada itu, masyarakat Melayu Sarawak pada ketika itu juga turut mempelajari pelajaran tidak formal lain yang meliputi amalan hidup seperti bercucuk tanam, berternak, menangkap ikan, bertukang, menganyam dan sebagainya. Kaedah-kaedah ini biasanya diperturunkan oleh para ibubapa kepada anak-anak mereka sebagai bekalan untuk kehidupan mereka pada masa hadapan.¹¹

⁸ Ibid., hlm. 138 & 139.

⁹ Abdul Ghani Ismail, "Changing Landscapes-The History of Islam in Malaysia", dalam *Southeast Asian Archives*, Journal of the Southeast Asian Regional International Council on Archives, Kuala Lumpur, vol. 5, Julai 1972, hlm. 43. Petikan ini juga terdapat dalam Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 44.

¹⁰ Keterangan lanjut mengenai perkara ini, sila rujuk Margaret Brooke *The Ranees Of Sarawak, My Life In Sarawak*. Selangor: Oxford University Press, 1913, hlm. 157 & 158

¹¹ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. hlm. 30.

Sungguhpun begitu, hanya kaum lelaki sahaja yang digalakkan untuk belajar. Cadangan Margaret untuk mengajak kaum wanita dan anak-anak perempuan belajar menulis dan membaca ditentang oleh Datu Isa (isteri Datu Bandar) dengan alasan ia hanya akan membawa kepada tabiat dan gejala yang tidak sihat. Datu Isa menegaskan bahawa dengan kepandaian menulis, kaum wanita dan anak-anak gadis Melayu *'would be writing love letters to clandestine lovers, and undesirable men might come into contact with the daughters of our house'*.¹²

Akhirnya Margaret Brooke atas usahanya sendiri telah belajar menulis dan membaca dengan seorang guru yang amat terkenal di Kuching pada masa itu yang bernama Inchi Sawal.¹³ Usaha dan kebolehan Margaret berbahasa Melayu akhirnya menarik minat Datu Isa untuk membenarkan anak-anak buah perempuannya belajar membaca dan menulis dengan Inchi Sawal di rumahnya sendiri. Kemajuan yang amat memberansangkan telah ditunjukkan oleh Dayang Sahada (menantu Datu Isa) apabila beliau telah berjaya menulis tentang sejarah Sarawak dengan tulisan Jawi.¹⁴

Rentetan daripada peristiwa inilah akhirnya sebuah kelas telah dibuka oleh Dayang Sahada dan suaminya Abang Kasim kepada kaum wanita dan kanak-kanak lelaki untuk belajar menulis dan membaca. Sambutan yang amat menggalakkan terhadap penubuhan kelas ini akhirnya telah menarik minat Charles Brooke untuk menubuhkan sebuah sekolah Melayu tajaan Kerajaan yang pertama pada tahun 1883. Inchi Sawal telah dilantik sebagai Guru Besar dan sekolah ini dinamakan Sekolah Abang Kasim.¹⁵ Pendaftaran pelajarinya telah meningkat dari

¹² Margaret Brooke, *My Life In Sarawak*, hlm. 159.

¹³ Inchi Sawal adalah seorang Melayu Sumatera yang merupakan Sarjana Melayu yang amat hebat pada ketika itu. Beliau juga pandai berbahasa Arab dan telah menjadi guru bahasa kepada para pegawai Brooke. Beliau juga merupakan bekas penulis kepada James Brooke. Keterangan lanjut sila rujuk Margaret Brooke, hlm. 159-161.

¹⁴ *Ibid.*, hlm. 162. Juga terdapat dalam Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai: Pendidikan di Sarawak dari Zaman Pemerintahan Brooke hingga ke Pentadbiran Pejabat Penjajah 1841-1963*. Pulau Pinang: Penerbit USM, 2001, hlm. 42.

¹⁵ *Ibid.*, hlm. 163. Sila rujuk juga Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 46-47 dan Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 42.

tahun ke tahun pada tahun-tahun awal penubuhannya.¹⁶ Akhirnya sekolah ini telah ditukarkan namanya menjadi Sekolah Kampung Jawa.

Jadual 1

Pendaftaran Pelajar Sekolah Melayu, 1883-1921

TAHUN	SEK. KG. JAWA	SEK. KG. GERSIK	GLS	JUMLAH
1883	70	-		70
1889	117	-		117
1894	112	56		168
1906	80	31	60	171
1908	67	57	51	175
1910	43	52	50	145
1915	103	60	63	226
1921	61	32	64	157

Sumber: Dipetik daripada Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*. Kuala Lumpur:DBP, 1990, hlm. 57

Sebuah sekolah Melayu turut dibuka di kampung berdekatan oleh Inchi Bakar iaitu anak kepada seorang Melayu Sumatera juga yang bernama Inchi Boyang.¹⁷ Ia dibuka rentetan kejayaan Sekolah Kampung Jawa menarik minat kaum Melayu untuk belajar. Sekolah ini dinamakan Sekolah Kampung Gersik. Kedua-dua sekolah ini mengajar mata pelajaran yang hampir sama seperti agama, membaca dan menulis, asas kira-kira, ilmu alam dan tawarikh. Selain daripada itu, murid-murid juga berpeluang mempelajari bahasa Inggeris.¹⁸

Sebelum wujudnya kedua-dua sekolah Melayu tadi, telah terdapat usaha-usaha oleh pihak mubaligh Anglikan untuk membuka kelas-kelas atau sekolah harian kepada orang Melayu sekitar tahun 1840-an. Namun begitu, semua usaha ini gagal kerana rasa curiga yang timbul di kalangan

¹⁶ Sila rujuk jadual 1.

¹⁷ Margaret Brooke, *My Life In Sarawak*, hlm. 164.

¹⁸ Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 48.

ibubapa terhadap kelas-kelas yang dianjurkan oleh badan-badan Kristian.¹⁹ Berikutan respon terhadap penubuhan sekolah mubaligh ini, orang-orang Melayu telah menubuhkan Sekolah Inchi Boyang dan Sekolah Mekah untuk memberi pendidikan kepada anak-anak Melayu.²⁰

Sekitar tahun 1901, Charles Brooke melalui dasar pelajaran untuk kaum bumiputera yang baru diperkenalkan, telah mencadangkan agar sebuah sekolah yang dinamakan Kolej Kebangsaan Sarawak (*Government Lay School*) ditubuhkan. Sekolah ini dibuka kepada kaum Melayu, Cina dan India tetapi mereka ditempatkan dalam kelas yang berasingan mengikut bangsa dan bahasa. Akhirnya pada tahun 1903, Kolej Kebangsaan Sarawak (GLS) telah dibuka dengan rasminya.²¹ Pendaftaran murid di GLS bersifat turun naik oleh sebab sistem pendidikan di sekolah ini yang pada keseluruhannya bersifat sekular, yang sememangnya amat dicurigai oleh kaum Melayu.²²

Pada tahun berikutnya, beberapa buah sekolah Melayu telah dibuka di sekitar Kuching, misalnya Sekolah Merpati Jepang yang terletak di Kampung Datu dan Sekolah Permaisuri (dibuka pada tahun 1930) yang terletak di Kampung Satok, yang merupakan sekolah Melayu Kerajaan yang pertama untuk kanak-kanak perempuan. Sekolah-sekolah Melayu turut berkembang ke kawasan-kawasan luar bandar seperti di Bau, Sadong, Sebuyau, Spaoh, Betong, Saratok, Mukah, Matu dan Limbang pada sekitar tahun 1920-an hingga 1930-an.

Sementara di Bintulu, sebuah sekolah Melayu yang terawal telah dibuka sekitar tahun 1912. Namun begitu, bilangan pelajar yang mendaftar di sekolah Melayu luar bandar agak ketinggalan berbanding sekolah di Kuching disebabkan sikap ibubapa di kawasan luar bandar

¹⁹ Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 38. Rujuk juga Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 46.

²⁰ Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 47. Rujuk juga Nordi Achie, *Perkembangan Pendidikan Sejak Zaman Regim Brooke dan Sedasawarsa Penjajahan British di Sarawak: Satu Sorotan Sejarah*, hlm. 3.

²¹ Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*, hlm. 52 & 53. Untuk penerangan lebih lanjut, rujuk juga Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 44 & 45.

²² Sila rujuk jadual 1.

yang masih belum terbuka untuk menggalakkan anak-anak mereka mendapat pendidikan secara formal. Dalam *Blue Report 1935*, Ketua Setiausaha Kerajaan telah menganggap orang Melayu sebagai "...kurang berminat...dalam sekolah Kerajaan".²³ Manakala Syed Idrus dan R.Santhiram berpendapat, ketidakseimbangan bilangan pelajar luar bandar dengan bandar Kuching kerana "sekolah-sekolah di Kuching memainkan peranan yang penting dalam menyediakan orang-orang Melayu untuk memegang jawatan dalam perkhidmatan kerajaan". Dalam masyarakat Melayu pada ketika itu, seseorang yang memegang jawatan dalam kerajaan seolah-olah berada pada lapisan lain di kalangan masyarakat.²⁴

Menjelang kedatangan tentera Jepun sekitar tahun 1941, terdapat 54 buah sekolah Melayu Kerajaan dengan jumlah bilangan guru seramai 146 orang dan bilangan murid seramai 4,881 di seluruh Sarawak.²⁵ Selama pendudukan Jepun di Sarawak bermula Disember 1941 hingga September 1945, perkembangan pendidikan terhenti. Sebanyak 17 buah sekolah musnah sama sekali, manakala 35 buah lagi mengalami kerosakan yang amat teruk di samping beberapa buah sekolah lagi yang mengalami kecurian perabot dan sebagainya.²⁶

Setelah tentera Jepun meninggalkan Sarawak, usaha-usaha telah giat dijalankan oleh kerajaan untuk memulihkan sistem pendidikan pada ketika itu. Satu perkembangan yang menarik telah berlaku di kalangan kaum Melayu Sarawak ketika itu apabila mereka telah mengambil inisiatif untuk membuka sekolah-sekolah rakyat.²⁷ Pembukaan sekolah-sekolah ini diusahakan oleh golongan anti penyerahan dan mereka yang telah meletak jawatan sebagai guru di sekolah kerajaan kerana menentang penyerahan Sarawak kepada pihak British.²⁸

²³ Clark, C.D. Le Gros. *Sarawak: 1935 Blue Report*. Kuching: Sarawak Museum, 1935, hlm. 9. Petikan ini juga terdapat dalam Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 51

²⁴ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 9.

²⁵ Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 53.

²⁶ *Sarawak Annual Report 1948*, Kuching: Government Printers, hlm. 32. Dipetik daripada Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 114.

²⁷ Penerangan lanjut mengenai maksud sekolah rakyat, sila rujuk Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 119.

²⁸ Nordi Achie, *Perkembangan Pendidikan Sejak Zaman Regim Brooke*, hlm. 7

Akibat daripada penentangan ini, sebanyak 22 buah sekolah daerah terpaksa ditutup setelah 87 orang daripada 152 orang guru Melayu telah meletak jawatan.²⁹ Atas kesedaran untuk membantu murid-murid Melayu yang keciciran inilah maka golongan anti penyerahan ini telah membuka beberapa buah sekolah rakyat termasuk 8 buah di sekitar Kuching.³⁰ Golongan ini sanggup bekerja untuk memajukan anak bangsa mereka tanpa menerima sebarang gaji.³¹ Perkembangan sekolah rakyat semakin memberansangkan pada tahun-tahun berikutnya berdasarkan kepada bilangan sekolah-sekolah baru yang ditubuhkan dan pertambahan bilangan pelajar yang mendaftar dengannya. Namun, akibat daripada tiada sistem daftar masuk dan berhenti yang sistematik, perkembangan sekolah ini semakin merosot hingga terdapat beberapa buah sekolah yang terpaksa ditutup kerana kekurangan murid.³²

Selain daripada itu, peranan golongan cerdik pandai Melayu pada waktu itu telah menyedarkan masyarakat Melayu akan kepentingan pendidikan. Antaranya ialah tiga orang tokoh guru yang bekerja keras untuk menyedarkan anak-anak Melayu dengan mengasaskan sekolah rakyat iaitu Abang Zawawi, yang merupakan bekas pelawat sekolah kerajaan, Lily Eberwein (bekas Guru Besar Sekolah Permaisuri dan Othman Zainuddin yang merupakan seorang bekas guru Maktab Latihan Perguruan Kuching.³³

Kesedaran masyarakat Melayu untuk terus maju dalam bidang pendidikan turut ditiup oleh akhbar Melayu tempatan iaitu Utusan Sarawak. Ruangan lidah pengarang akhbar ini telah menekankan nilai dan kepentingan serta keperluan mendapatkan pendidikan sebagai satu jalan penyelesaian bagi mengurangkan kemunduran dalam kalangan

²⁹ Porrit, V.L, *British Colonial Rule in Sarawak, 1946-1963*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1997, hlm. 303 & 304.

³⁰ Ibid.

³¹ Nordi Achie, "Perkembangan Pendidikan Sejak Zaman Regim Brooke dan Sedasawarsa Penjajahan British di Sarawak: Satu Sorotan Sejarah", Kertas Kerja Seminar Sejarah Sosial Peringkat Kebangsaan & Serantau. Kuala Lumpur:Universiti Malaya, 22-23 Julai 2005, hlm. 7.

³² Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 122.

³³ Ibid.

masyarakat Melayu yang mempunyai perbezaan yang amat ketara berbanding masyarakat Cina.³⁴

Sekitar tahun 1948, strategi kerajaan British memperkenalkan kaedah 'self-help' akibat kekurangan kewangan selepas perang telah menyebabkan "lebih banyak sekolah dibina dan ini tidak mungkin dapat dilakukan sekiranya tanggungjawab membina sekolah masih dipikul oleh pihak kerajaan".³⁵ Menerusi kaedah bantu diri ini, kerajaan telah menyerahkan tanggungjawab pembinaan sekolah kepada pihak Lembaga Tempatan di samping mengambil alih sekolah-sekolah rendah kerajaan yang sedia ada dan ditukar namanya kepada Sekolah Daerah. Antara tahun 1948 hingga 1954, terdapat sebanyak 35 buah sekolah rendah kerajaan yang telah diambil alih oleh pihak Lembaga Tempatan.³⁶ Walaupun pada awal-awal tahun pengambilalihan tanggungjawab ini, pihak Lembaga Tempatan menghadapi masalah kewangan dan kekurangan pengalaman, namun lama kelamaan masalah ini dapat diatasi dan hasilnya pada tahun 1948 sebanyak 30 buah sekolah rendah yang dibuka secara begini dengan bilangan murid berjumlah 1555 dan dalam tempoh 5 tahun, jumlah ini meningkat kepada 49 buah sekolah dengan bilangan murid berjumlah 2487 orang.³⁷

Walaupun murid Melayu dianggap lebih berjaya dalam bidang pendidikan berbanding kaum bumiputera lain pada ketika itu, namun terdapat jurang perbezaan yang agak besar antara mereka dengan murid Cina berdasarkan kadar celik huruf (umur 10 tahun ke atas) dalam bancian tahun 1947 iaitu 18% bagi kaum Melayu dan 42% bagi kaum Cina. Sungguhpun begitu, berlaku peningkatan peratusan celik huruf di kalangan murid Melayu dalam bancian tahun-tahun berikutnya iaitu pada tahun 1960 meningkat kepada 25%, 1970 – 43% dan 1980 – 62%.³⁸ Perincian ini dapat dilihat dalam jadual 2 di bawah.

³⁴ Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 137.

³⁵ Jabatan Pendidikan Sarawak, *Triennial Survey 1958-1960*. Kuching: Pejabat Percetakan Kerajaan, t.t, hlm. 3. Petikan ini juga terdapat dalam Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai*, hlm. 120.

³⁶ Porrit, V.L, *British Colonial Rule in Sarawak, 1946-1963*, hlm. 304.

³⁷ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 124.

³⁸ Joseph Ko Tee Hock, "Improvements in the Level of Literacy in Sarawak: A Historical Review, 1947- 1980", *Sarawak Gazette* , Oktober 1984, hlm. 6.

Jadual 2

**Kadar Celik Huruf Penduduk Sarawak (Umur 10 tahun ke atas)
Mengikut Kaum, 1947-1980**

TAHUN KAUM	1947	1960	1970	1980
Melayu	18%	25%	43%	62%
Melanau	10%	18%	31%	52%
Iban	3%	7%	20%	35%
Bidayuh	8%	11%	27%	45%
Pribumi Lain	3%	11%	28%	45%
Cina	42%	53%	60%	74%
Lain-lain	31%	46%	58%	67%

Sumber: Dipetik daripada *Sarawak Gazette*, Oktober 1984.

Sungguhpun perkembangan Sekolah Rakyat dan Sekolah Daerah serta pendaftaran muridnya berlaku dengan agak pesat, namun ianya hanya terhenti di peringkat rendah sahaja. Murid-murid lepasan sekolah rendah mempunyai peluang yang agak terhad untuk melanjutkan pelajaran ke peringkat menengah memandangkan hanya terdapat dua buah sekolah menengah khusus pada awal tahun 1950-an. Sekolah-sekolah tersebut adalah Madrasah Melayu dan Sekolah Kerajaan Batu Lintang. Umumnya, para pelajar lulusan madrasah dan sekolah ini akan dikaderkan sebagai guru di Maktab Perguruan Batu Lintang, Kuching.³⁹

Setelah itu, beberapa buah sekolah menengah kerajaan turut dibuka seperti di Tanjong Lobang Miri pada tahun 1957, seterusnya sekolah menengah kerajaan kedua dibina pada tahun 1958 di Kanowit dan sebuah lagi dibina pada tahun 1959 di Simanggang. Pada tahun 1961, dua buah lagi sekolah menengah kerajaan dibuka di Mukah dan Simanggang. Sebelum berakhirnya pemerintahan British, tiga buah lagi sekolah menengah kerajaan dibina, masing-masing satu di Bau, Kuching dan Limbang dalam tahun 1962.⁴⁰

³⁹ Dipetik daripada Nordi Achie, *Perkembangan Pendidikan Sejak Zaman Regim Brooke*, hlm. 9.

⁴⁰ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 175 & 176.

Sewaktu era pemerintahan British juga, jumlah pelajar di peringkat menengah telah meningkat daripada 1,050 orang pada tahun 1948 kepada 17,727 orang pada tahun 1963. Namun begitu, jurang perbezaan yang besar antara kaum masih berlaku iaitu sebanyak 16.3% adalah pelajar Cina berbanding pelajar Melayu sebanyak 3.8% dan 1.8% adalah pelajar kaum Dayak dan bumiputera lain.⁴¹ Akibat ketidakseimbangan jumlah pelajar antara kaum-kaum di Sarawak di peringkat rendah dan menengah dewasa itu, bancian tahun 1960 telah merekodkan bahawa seramai 205 orang pelajar Cina telah memperolehi Diploma atau Sarjana Muda, berbanding kaum Melayu hanya 7 orang, masing-masing seorang kaum Melanau dan Bidayah.⁴²

Pembaharuan Dalam Pendidikan Masyarakat Melayu Sarawak Selepas Merdeka

Sarawak mencapai kemerdekaan dengan menyertai Malaysia pada 16 September 1963. Setelah menyertai Malaysia, peluang masyarakat Melayu dalam bidang pendidikan dilihat semakin cerah. Bagi negeri Sarawak sendiri, dengan menyertai Malaysia banyak faedah yang bakal diperolehi (dalam bidang pendidikan) seperti kemudahan-kemudahan pendidikan yang lebih maju dan bilangan tenaga mahir dari Semenanjung.⁴³ Namun begitu, terdapat beberapa pengecualian yang dijadikan syarat kepada kemasukan Sarawak (dan Sabah) ke dalam Malaysia termasuk dalam bidang pendidikan itu antaranya:

- i) Walaupun pendidikan adalah tanggungjawab Persekutuan, tetapi sistem pentadbiran pendidikan yang sedia ada di Sarawak tidak boleh diubah dan hendaklah kekal di bawah kerajaan negeri sehingga dipersetujui sebaliknya.
- ii) Dasar mengenai bahasa Inggeris patut diteruskan.
- iii) Pengetahuan bahasa Melayu tidak dijadikan sebagai syarat untuk mendapatkan peluang-peluang pendidikan.

⁴¹ Porrit, V.L., *British Colonial Rule in Sarawak, 1946-1963*, hlm. 314.

⁴² *Ibid.*, hlm. 317.

⁴³ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 213.

- iv) Kerajaan Persekutuan tidak boleh menguatkuasakan apa-apa syarat mengenai pendidikan agama.
- v) Peraturan negeri terhadap kedudukan istimewa kaum bumiputera haruslah diteruskan.⁴⁴

Beberapa aspek dalam sistem pendidikan di Sarawak telah melalui proses pengubahsuaian ke arah Dasar Pendidikan Kebangsaan. Program-program pembangunan sekolah telah diperluaskan bagi memenuhi permintaan yang semakin meningkat di kedua-dua peringkat rendah dan menengah. Bilangan sekolah yang dibina turut bertambah antara tahun 1963 hingga tahun 1977, sebagaimana yang ditunjukkan dalam Jadual 3 di bawah.

Jadual 3
Pertambahan Sekolah di Sarawak (1963-1977)

Tahun	Tempat	Sek. Ren./Men.	Bilangan
1962	Marudi	Menengah	1
1964	Serian, Simanjan, Binatang, Sibul, Ulu/Oya Road dan Lutong	Menengah	5
1965	Kapit, Long Lama, Lundan dan Penrissen	Menengah	4
1966	Bau, Julau, Kalaka, Lawas, Matu/Daro, Meluga, Saribas	Menengah	7
1967	Bario	Menengah	1
1968	Subis	Menengah	1
1969	Kuching, Lubok Antu, Julau	Menengah	3
1975	Pending, Stampin	Menengah	2
1976	Song	Menengah	1
1977	Dalat, Miri, Kuching & Sek. Vokasional Miri	Menengah	4

Sumber: Dipetik daripada Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. Kuala Lumpur: DBP, 1990, hlm.216

⁴⁴ Malaysia, *Report on the Inter-Government Committee 1962*, London: H.M.S.O, 1963, para 17. Petikan penuh mengenai perkara ini juga terdapat dalam Syed Idrus & R. Santhiram, *ibid.*, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm. 214.

Pada tahun 1966, sistem sekolah percuma telah diperkenalkan di peringkat sekolah rendah. Hasilnya, pada tahun-tahun berikutnya kemasukan pelajar ke sekolah-sekolah rendah telah meningkat.⁴⁵ Sistem ini telah memberi ruang yang luas kepada kaum bumiputera di Sarawak termasuk kaum Melayu untuk sama-sama menimba ilmu bermula dari peringkat rendah. Berkuatkuasa 1 Januari 1977, Jabatan Pendidikan Negeri telah mengambil langkah untuk menukar semua Sekolah Kerajaan dan Sekolah Inggeris Bantuan Kerajaan menjadi Sekolah Rendah Kebangsaan dengan menjadikan Bahasa Malaysia sebagai bahasa pengantar. Berikutan itu, menjelang tahun 1982, semua Sekolah Kerajaan dan Sekolah Inggeris Bantuan Kerajaan telah ditukarkan kepada Sekolah Rendah Kebangsaan. Perlaksanaan bahasa Malaysia sebagai bahasa pengantar di semua Sekolah Rendah adalah satu usaha kerajaan untuk memupuk semangat kesatuan antara pelbagai kaum khususnya di Sarawak dan di Malaysia amnya.⁴⁶

Pelbagai usaha turut dipergiatkan untuk melatih guru-guru bahasa Malaysia bagi sekolah-sekolah Sarawak. Seramai 90 orang bakal guru bahasa Malaysia telah dihantar ke Semenanjung Malaysia pada tahun 1972 bagi mendapatkan latihan yang mencukupi untuk mengajar mata pelajaran berkenaan.⁴⁷ Berkuatkuasa pada tahun itu juga, semua guru-guru pelatih di maktab-maktab Perguruan di Sarawak wajib lulus bahasa Malaysia sebagai satu syarat untuk mendapatkan Sijil Perguruan. Selaras dengan itu, menjelang tahun 1974 sebanyak 198 buah sekolah rendah telah menukarkan bahasa pengantar masing-masing ke bahasa Malaysia dan 11 buah sekolah menengah telah mula mengadakan kelas peralihan dalam bahasa Malaysia.⁴⁸

Kesan daripada perubahan bahasa pengantar ini juga, semua peperiksaan umum di negeri Sarawak turut menjadikan bahasa Malaysia sebagai bahasa perantaraan dalam peperiksaan tersebut. Pada tahun 1981, peperiksaan *Lower Certificate of Education* ditukarkan kepada Sijil Rendah Pelajaran manakala peperiksaan *Malaysia Certificate of Education* telah

⁴⁵ *Sarawak Report (1963 – 1983)*, Malaysia Information Services, Sarawak, hlm. 166.

⁴⁶ Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*, hlm.167.

⁴⁷ *Ibid.*, hlm. 218.

⁴⁸ *Ibid.*

ditukarkan kepada Sijil Pelajaran Malaysia pada tahun 1963. Pada tahun 1985, peperiksaan *Higher School Certificate* ditukarkan kepada Sijil Tinggi Pelajaran Malaysia.⁴⁹

Penyertaan masyarakat pelbagai kaum dalam bidang pendidikan semakin bertambah sejak Sarawak merdeka. Hal ini terbukti apabila bilangan murid sekolah rendah sentiasa bertambah dari tahun ke tahun iaitu 28,037 pada tahun 1970 kepada 38,733 pada tahun 1978 iaitu peningkatan sebanyak 38.1% dalam jangka masa 8 tahun. Bilangan murid bagi Sekolah Rendah Kerajaan dan Bantuan Kerajaan (Aliran Melayu) turut meningkat iaitu dengan hanya seramai 1751 orang pada tahun 1971 kepada 145,557 orang pada tahun 1978.⁵⁰ Perkembangan jumlah pelajar ini boleh dilihat dalam jadual 4 di bawah.

Jadual 4

Bilangan Murid Sek. Ren. Kerajaan dan Bantuan Kerajaan Mengikut Aliran, 1971-1978

TAHUN	ALIRAN MELAYU	ALIRAN INGERIS	ALIRAN CINA	JUMLAH
1971	1,751	99,253	45,380	146,384
1972	6,208	98,175	46,259	150,642
1973	12,169	98,167	46,934	157,270
1974	19,308	98,329	47,185	164,822
1975	26,802	97,675	48,945	173,422
1976	35,128	96,969	49,447	181,544
1977	61,215	79,740	51,734	192,689
1978	145,557	1741	51,680	198,978

Sumber: Dipetik daripada Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. Kuala Lumpur: DBP, 1990, hlm. 219

Pemanjangan Akta Pendidikan 1961 ke Sarawak pada tahun 1976 turut memberi kelebihan kepada murid-murid Melayu untuk

⁴⁹ Ibid., hlm. 219

⁵⁰ Ibid.

mempelajari pelajaran agama Islam. Seksyen 36(i) Akta Pendidikan 1961 menetapkan bahawa mana-mana sekolah yang mempunyai 15 orang atau lebih murid Islam, murid-murid ini mesti diajar pelajaran agama oleh seorang guru Islam.⁵¹

Peningkatan jumlah pelajar turut berlaku di sekolah-sekolah menengah. Jika sebelum ini, tidak semua murid sekolah rendah berpeluang melanjutkan pelajaran ke sekolah menengah (iaitu kira-kira 30% sahaja yang mempunyai peluang berkenaan), sehubungan dengan itu, kerajaan telah membina lebih banyak sekolah menengah untuk dinikmati oleh semua masyarakat. Jumlah pendaftaran pelajar mengikut aliran turut bertambah sebagaimana yang ditunjukkan dalam jadual 5. Namun begitu, perbezaan yang ketara dari segi jumlah pelajar dapat dilihat di antara setiap kaum. Selain daripada itu, kerajaan turut membina Sekolah Vokasional dan Teknik seperti Sekolah Menengah Vokasional Sibul (1975) dan Sekolah Menengah Vokasional Miri (1977). Pada tahun 1881, dua buah lagi Sekolah Menengah Vokasional dibina di Bintulu dan Betong.⁵²

Jadual 5

Bilangan Murid Sekolah Men. Rendah Mengikut Aliran, 1971-1978

TAHUN	ALIRAN MELAYU	ALIRAN INGGERIS	JUMLAH
1971	182	17,450	17,632
1972	348	19,101	19,449
1973	738	22,237	23,025
1974	1,205	29,932	31,137
1975	4,671	37,619	42,290
1976	7,940	43,016	50,956
1977	13,080	45,288	58,368
1978	19,566	45,483	65,049

Sumber: Dipetik daripada Syed Idrus & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. Kuala Lumpur: DBP, 1990, hlm.221

⁵¹ *Sarawak Report 1963-1983*, hlm. 167.

⁵² *Ibid.*, hlm. 226.

Kepentingan pendidikan di peringkat tinggi turut ditekankan setelah kemasukan Sarawak ke dalam Malaysia. Beberapa cawangan Pusat Pengajian Tinggi telah dibuka antaranya Kampus Cawangan Institut Teknologi MARA pada tahun 1973 dan Universiti Pertanian Malaysia pada tahun berikutnya. Setelah itu, beberapa buah lagi IPT dibuka termasuklah UNIMAS pada tahun 1992.

Pada tahun 1979, satu skim khas telah diperluaskan ke Sarawak bagi menyediakan pelajar-pelajarnya mencapai kelayakan yang sepatutnya untuk belajar di universiti tempatan. Skim ini diberi nama “Skim Biasiswa Tingkatan Enam”, menyediakan bantuan kewangan kepada pelajar-pelajar Tingkatan Enam dan pelajar-pelajar Matrikulasi. Pada tahun 1982, biasiswa tersebut telah dimansuhkan dan digantikan dengan “Biasiswa Kelas Persediaan Universiti”.⁵³

Pelbagai insentif dan bantuan telah disediakan oleh pihak kerajaan sehingga kini untuk menggalakkan masyarakatnya yang pelbagai kaum terus mendapat pendidikan hingga ke peringkat tertinggi. Bantuan-bantuan pendidikan ini boleh diperolehi menerusi Yayasan Sarawak, Baitulmal Sarawak, Badan-Badan Kebajikan tertentu dan lain-lain pihak sama ada kerajaan mahupun swasta.

Kesimpulan

Pencapaian masyarakat Melayu Sarawak dalam bidang pendidikan ketika zaman Brooke kurang membanggakan mungkin disebabkan oleh kurang kesedaran dan keterbukaan terhadap kepentingan pendidikan. Selain itu, rasa curiga yang amat mendalam terhadap badan agama Kristian turut menghalang mereka daripada mendapatkan pendidikan terutamanya di sekolah-sekolah anjuran badan-badan ini. Dalam pada itu, sikap Brooke yang seolah-olah ingin menyisihkan masyarakat Bumiputera (termasuk kaum Melayu) daripada maju dalam bidang pendidikan turut memberi kesan kepada kewujudan jurang perbezaan yang besar antara kaum Bumiputera dengan kaum Cina, yang dilihat lebih terkehadapan dalam semua bidang. Penyertaan yang tinggi di kalangan masyarakat Melayu

⁵³ Ibid., hlm. 227-228.

dalam bidang pendidikan lebih tertumpu di bandar Kuching sahaja kerana golongan ini mempunyai peluang yang lebih untuk menjawat jawatan dalam pentadbiran kerajaan. Manakala di kawasan luar bandar, walaupun jumlah pelajar Melayu ada kalanya meningkat tetapi ianya hanya bersifat turun naik kerana tiada usaha yang dilakukan oleh kerajaan untuk memupuk kesedaran mereka terhadap kepentingan pendidikan.

Pada zaman pemerintahan British, kesedaran tentang kepentingan pendidikan telah wujud dengan mendadak di kalangan kaum Melayu terutamanya selepas tentera Jepun menyerah kalah. Situasi ini telah membangkitkan semangat orang-orang Melayu sehingga akhirnya tertubuhnya sekolah-sekolah rakyat. Namun begitu, sikap kerajaan British yang cuba melepaskan tanggungjawab mereka terhadap pendidikan anak-anak negeri dapat dilihat ketika kaedah 'Bantu Diri' diperkenalkan. Pihak Lembaga Tempatan telah diberikan tanggungjawab untuk menguruskan sekolah di kawasan masing-masing walaupun terpaksa berhadapan dengan pelbagai masalah. Natiujahnya, hanya Lembaga Tempatan yang ditadbir oleh komuniti-komuniti tertentu sahaja yang dapat meneruskan perjalanan persekolahan dengan lancar kerana mereka mempunyai sumber kewangan yang mencukupi.

Setelah merdeka, pelbagai pembaharuan yang telah dijalankan oleh kerajaan Malaysia dalam bidang pendidikan termasuk di negeri Sarawak. Pendidikan merupakan salah satu wadah untuk mewujudkan perpaduan antara kaum yang wujud di negeri ini. Peluang yang terbuka luas untuk semua kaum menimba ilmu seharusnya direbut oleh masyarakat pelbagai kaum termasuk masyarakat Melayu. Dengan wujudnya pelbagai bantuan dalam bentuk pinjaman dan biasiswa, generasi muda pada hari ini patut merebut peluang yang terbentang luas di hadapan supaya dapat meneruskan kelangsungan hidup mereka pada masa hadapan. Kesungguhan orang-orang Melayu terdahulu yang bertungkus lumus menguruskan sekolah-sekolah rakyat walaupun menghadapi pelbagai masalah dan kekangan, patut dijadikan iktibar oleh kita pada hari ini. Dalam dunia yang serba mencabar ini, hanya orang-orang yang bijak merebut peluang dapat menempatkan diri mereka 'berdiri sama tinggi dan duduk sama rendah' dengan bangsa-bangsa lain yang ada di dunia pada hari ini.

Bibliografi

- Abdul Ghani Ismail, "Changing Landscapes-The History of Islam in Malaysia", dalam Southeast Asian Archives, *Journal of the Southeast Asian Regional Branch International Council on Archives*, Kuala Lumpur, vol. 5, Julai 1972.
- Clark, C.D. Le Gros. *Sarawak: 1935 Blue Report*. Kuching: Sarawak Museum, 1935
- Jabatan Perangkaan Malaysia, Negeri Sarawak, *Buku Tahunan Perangkaan Sarawak 2007*.
- Joseph Ko Tee Hock, "Improvements in the Level of Literacy in Sarawak: A Historical Review, 1947-1980", *Sarawak Gazette*, Oktober 1984.
- Low H., *Sarawak: Notes During A Residence In That Country With H.H. The Rajah Brooke*. Singapore: Oxford University Press, 1988.
- Margaret Brooke The Ranee Of Sarawak, *My Life In Sarawak*. Selangor: Oxford University Press, 1913.
- Nordi Achie, "Perkembangan Pendidikan Sejak Zaman Regim Brooke dan Sedasawarsa Penjajahan British di Sarawak: Satu Sorotan Sejarah", *Kertas Kerja Seminar Sejarah Sosial Peringkat Kebangsaan & Serantau*. Kuala Lumpur:Universiti Malaya, 22-23 Julai 2005.
- Ooi Keat Gin, *Dunia di Seberang Sungai: Pendidikan di Sarawak dari Zaman Pemerintahan Brooke hingga ke Pentadbiran Pejabat Penjajah 1841-1963*. Pulau Pinang: Penerbit USM, 2001.
- Porrit, V.L, *British Colonial Rule in Sarawak, 1946-1963*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1997.
- Sabihah Osman, *Perkembangan Pelajaran Bumiputera Sarawak 1841-1941*. Kuala Lumpur:Dewan Bahasa & Pustaka, 1990.

Sarawak Report (1963 – 1983), Malaysia Information Services, Sarawak.

Syed Idrus Syed Ahmad & R. Santhiram, *Perkembangan Pendidikan di Sarawak*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka, 1990.